

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Прикладні аспекти психодіагностики**»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

**Тема №9. Особливості застосування психодіагностичного
інструментарію в умовах соціальних служб**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС гуманітарних та
соціально- економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол №8 від 15.08.2023)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
доцент Твердохвалова Ю.Л.

Рецензенти:

1. Професор кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор психологічних наук, професор, Кузнєцов М.А.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Греса Н.В.

План лекції

1. Психодіагностичне дослідження дітей, підлітків та юнаків
2. Особливості психодіагностування дітей дошкільного віку
3. Діагностування готовності дітей до школи
4. Особливості психодіагностування дітей молодшого шкільного віку (на етапі зрілого дитинства)
5. Особливості психодіагностування підлітків та юнаків
6. Психодіагностування у дорослому (зрілому) віці.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Комінко С.Б. Кращі методи психодіагностики / С.Б. Комінко, Г.В. Кучер ; Терноп. акад. нар. госп-ва. – Тернопіль : Карт-бланш, 2005. – 406 с.
2. Практикум з психодіагностики : Пізнавальні процеси : посіб. для студ. пед. ф-тів і практ. психологів // Чернів. держ. ун-т ім. Ю.Федьковича ; [уклад. П.Є.Мармазинська, О.С.Тарновська]. – Чернівці : Рута, 2000. – 111 с.
3. Практикум із загальної психології / під ред. Т.І. Пашукової. – К. : Знання. – 2000. – 204 с.

Допоміжна:

10. Біла О.Г. Соціально-психологічні детермінанти особистісного становлення психолога-практика // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наук. пр. Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред С.Д.Максименка. - К.: ГНОЗІС, 2003. - Т. V. - Ч. 6. - С. 18-22.
11. Морозов О.М. Психологія особистості : оперативна аудіовізуальна діагностика : навч. посібник. - К.: Вид. Паливода А.В., 2018- 328 с.
12. Пасніченко А.Е. Психометричні основи психодіагностики: Навчально-методичний посібник. – Чернівці: Рута, 2006.
13. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000.
14. Поліщук С.А. Методичний довідник з психодіагностики: Навчально-методичний посібник. – Суми: Університетська книга, 2009.
15. Психодіагностика: навчальний посібник / уклад. Ю.В. Кушнір; відп.ред. В.П. Кушнір. - Донецьк: КиЦ, 2012. - 346 с.
16. Самошкіна Л. М. Психодіагностика: Навч. наоч. посіб. з мультимедійним курсом /Під ред.чл.-кор. АПН України, професора Е. Л. Носенко. –Д.: Вид-во ДНУ, 2018. –448 с.

17. Становлення сучасної парадигми психологічної діагностики когнітивного розвитку учнів : монографія за ред. С.А.Гончаренко, Л.О.Кондратенко. – Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2012 – 208 с.
18. Щербакова І.М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості: Навчально-методичний посібник. – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012. – 324 с.

Текст лекції

Вступ

Основним завданням діяльності працівника психологічної служби системи освіти є підвищення психологічної культури усіх учасників світнього процесу, захист їх психічного здоров'я і надання професійної допомоги у складних (кризових) життєвих обставинах.

Стабільна діяльність психологічної служби системи освіти останні роки зазнає помітних впливів які обумовлені низкою соціальних факторів:

- поява значної кількості дітей і сімей, що потерпіли від окупації Криму,
- окремих районів Донецької і Луганської областей і які у першу чергу потребують психологічної допомоги; децентралізація системи місцевого самоврядування і пов'язана з цим система управління освітніми закладами;
- реалізація концепції нової української школи, яка висуває нові вимоги до освітнього процесу як в організаційному і змістовному аспектах, так і щодо практики міжособистісної взаємодії усіх його учасників;
- новими вимогами суспільства до особистості педагогічних працівників в цілому і працівників психологічної служби зокрема.

Психологічна технологія являє собою чітку систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених методів, методик та процедур, що мають на меті цілеспрямовані зміни в особистості людини (клієнта) – його почуттях, ставленнях, цінностях, поведінці, досягнення конкретного наперед визначеного кінцевого результату. Вона містить діагностичні, формуючі та оцінкові складові і спрямована на розв'язання певного кола психологічних проблем особистості.

Основними ознаками психологічної технології, на наш погляд, є:

- психологічна технологія завжди спрямована на зміну поведінки людини, її настроїв, ставлень, мотивів, цінностей;
- орієнтація на вирішення (розв'язання) конкретної життєвої проблеми людини або групи людей, розв'язання їхньої актуальної життєвої ситуації;
- наявність конкретної мети, деталізованого образу кінцевого результату корекційно-розвиткової діяльності;
- наявність цілей, що розкривають (деталізують) мету та обумовлюють планування і змістовне наповнення етапів проектної діяльності;

- структурність і системність (взаємозв'язок і взаємообумовленість складових);
- мультидисциплінарний характер (залучення знань, методів, прийомів із різних галузей науки і практики);
- наявність функціонуючого зворотного зв'язку та оцінка ходу й результату проектної діяльності;
- відповідність прийомів і методик, що застосовуються в технології, сутності соціальних явищ і проблем, на розв'язання яких спрямована ця технологія;
- взаємозв'язок та взаємообумовленість діагностичних, формуючих (коригуючих) і оцінних складових технології;
- гнучкий характер застосування окремих прийомів і методів для розв'язання проблеми.

Можна помітити невелику різницю між психологічною технологією і алгоритмом діяльності. До цього слід додати можливість визначення ефективності і результативності застосування як технології, так і алгоритму.

А це, у свою чергу, відкриває широкі можливості для об'єктивної оцінки результатів роботи практичного психолога.

Діагностичний інструментарій є основою професійної діяльності працівника психологічної служби як власне діагностика є єдиним базисом, на якому ґрунтується уся розвивальна, корекційна і профілактична робота.

Від точності результатів діагностики у повній мірі залежить ефективність подальшої роботи практичного психолога і соціального педагога.

Сьогодні у питанні готовності працівників психологічної служби до здійснення адекватної, науково обґрунтованої психологічної діагностики існує певна кількість проблем, які, у своїй сукупності, можуть негативно позначитись на професійному статусі як окремих працівників, так і служби в цілому.

Зараз доволі актуальним є забезпечення працівників психологічної служби мінімальним набором психодіагностичних інструментів які могли б допомогти у вирішенні найбільш типових проблем, що існують зараз у практиці роботи освітніх установ.

До складу психодіагностичних методик, які мають бути основою і практичної роботи і навчання практичних психологів мають бути висунені кілька наступних умов:

- психодіагностичний інструментарій має бути валідним і мати відомості про експертизу, яку він пройшов серед відомих фахівців;
- перелік методик має складати деякий мінімум, який знадобиться працівникам психологічної служби у вирішенні типових і найбільш розповсюджених у практиці роботи проблем надання допомоги учасникам освітнього процесу;

- діагностичний мінімум має бути структурований за основними цільовими аудиторіями і рівнями освіти – початкова, основна і старша школа;

- методики, що складають діагностичний мінімум, мають бути простими у практичному застосуванні, найбільш поширеними серед професійного співтовариства і не потребувати багато часу для їх вивчення;

- психодіагностичні методики, що включаються до мінімуму, мають узгоджуватися з типовими циклограмами діяльності працівників психологічної служби;

- застосування, розповсюдження і сам процес навчання роботи з психодіагностичними методиками мають запобігати непрофесійному застосуванню психодіагностичних методик і неконтрольованому їх поширенню.

Отже, діагностичний мінімум визначається нами як сукупність психодіагностичних методів, методик і процедур з доведеною валідністю і науково обґрунтованими нормами, яка застосовується з метою виявлення життєвих проблем або відхилень у психічному, особистісному чи соціальному розвитку здобувачів освіти та їх найближчого соціального оточення.

Для більш глибокого розуміння особливостей і змісту діагностичних мінімумів, обґрунтування переліку психодіагностичного інструментарію, що пропонується для практичної роботи працівникам психологічної служби, необхідно окреслити: вікові особливості здобувачів освіти на певному рівні їх особистісного розвитку; специфіку соціальної ситуації розвитку; психічні новоутворення, що виникають у цей період; труднощі розвитку та кризові явища які є притаманними конкретним віковим групам.

Основою алгоритмів діяльності практичного психолога і соціального педагога системи освіти є корекційно-розвиткові методики, методи, прийоми. Вони якраз і спрямовані на надання практичної допомоги особистості, що перебуває у кризовій (критичній) життєвій ситуації. Серед основних завдань, що мають вирішувати корекційно-розвиткові технології є: профілактика (упередження) негативних з точки зору соціальних норм і норм особистісного розвитку тенденцій поведінки особистості; супровід клієнта у складних життєвих ситуаціях, у періоди життєвих криз і криз особистісного розвитку; допомога у формуванні нових якостей і рис особистості у «зоні найближчого розвитку»; наснаження і допомога у формуванні просоціальних життєвих планів і життєвих перспектив особистості, що переживає життєву кризу; формування навичок самоконтролю, особистісної рефлексії, безконфліктного спілкування, соціальної взаємодії, розуміння і аналізу мінливих обставин актуальної життєвої ситуації.

Психічне життя людини від народження до старості зазнає багатьох змін, які впливають на її соціальний досвід, форми і способи самореалізації, функціонування в соціумі. Саме це є предметом інтересу психолога-

дослідника, який прагне отримати точне знання про закономірності психічного розвитку на кожному етапі життя людини. Застосування психодіагностичних методів до людей різного віку вимагає від психолога володіння інформацією щодо вікових особливостей особистості (клієнтів) та відповідних діагностичних процедур.

Питання 1. Психодіагностичне дослідження дітей, підлітків та юнаків

Дитяча і шкільна психодіагностика є галузями загальної психодіагностики, які мають свої особливості. Пов'язані вони передусім з постановкою діагнозу, який, наприклад, у шкільній психодіагностиці має подвійне значення; поглиблений і всебічний аналіз особистості, спрямований на виявлення її якісно-кількісних особливостей, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків; виявлення конкретних причин недоліків або відхилень у розвитку з метою їх усунення шляхом відповідних корекційних психолого-педагогічних впливів.

Шкільна психодіагностика зорієнтована на дослідження особистості або групи, у поведінці та діяльності якої спостерігаються відхилення чи недоліки, з метою здійснення необхідної корекції, надання допомоги в їх подоланні. Діагностичний висновок роблять на основі наявності або відсутності у досліджуваного показників розвитку, характерних вікових симптомів. Психолог повинен володіти знаннями про такі психічні властивості, оскільки у процесі інтерпретації діагностичних даних та при постановці психологічного діагнозу їх показники можуть мати вирішальне значення.

У психодіагностуванні дітей різного віку до уваги беруть:

- 1) вікову норму розвитку - середній показник розвитку великої групи психічно і фізично здорових дітей;
- 2) недоліки у розвитку - відсутність або недорозвиненість позитивних якостей, властивостей, умінь і навичок, які повинна мати дитина певного віку;
- 3) відхилення - появу негативних якостей, властивостей, звичок у нормально розвинених дітей;
- 4) дисгармонію розвитку - незбалансованість психічних процесів, властивостей, якостей і станів, що зумовлюють нестійкість і суперечливість особистості дитини, порушуючи її соціалізацію та індивідуалізацію;
- 5) порушення (аномалії) розвитку (дизонтогенез) - обмеження, звуження меж психологічних можливостей дитини через функціональну недостатність дефекту або розладу психічних функцій;
- 6) деформації розвитку - відхилення, порушення у розвитку, спричинені пригніченістю самореалізації особистості.

Для психодіагностичного дослідження дітей важливі такі фактори, як специфіка віку, вплив провідної діяльності, рівень розвитку індивідуально-типологічних характеристик. Ефективність діагностування поліпшується, якщо психолог знає фактори ризику, які супроводжують психічний розвиток

дитини у кожному віці і впливають на коротко - чи довгостроковий прогноз щодо її майбутнього. Факторами ризику у дошкільному віці є такі особливості поведінки:

- виражене психотропне розгальмування; труднощі вироблення гальмівних реакцій і заборон, що відповідають віковим вимогам; ускладнення в організації поведінки навіть у ігрових ситуаціях;

- схильність дитини до прикрашання ситуацій, у яких вона перебуває; до примітивних вигадок, що використовуються як вихід зі скрутного становища або конфлікту; до неправильних форм поведінки, коли дитина відтворює відхилення, яке спостерігає у поведінці однолітків, старших дітей або дорослих;

- інфантильні істероїдні прояви з руховими розладами, наполегливим плачем і лементом;

- імпульсивність поведінки, емоційна заражуваність, запальність, що спричиняють сварки і бійки дитини навіть із незначного приводу;

- реакції впертої непокори і негативізму, які супроводжують озлобленість, агресія у відповідь на покарання, зауваження, заборони; енурез і енокопрез (неконтрольовані або мимовільні випорожнення організму); утечі з дому як реакції відповідного протесту.

У молодшому шкільному віці факторами ризику, котрі повинен враховувати психодіагност, є такі особливості поведінки:

- поєднання низької пізнавальної активності й особистісної незрілості, що суперечить вимогам до соціальної ролі школяра;

- рухове розгальмування, поєднане з ейфоричним настроєвим фоном;

- підвищене прагнення до гострих відчуттів і вражень;

- невмотивовані перепади настрою, конфліктність, вибуховість, задержуваність у відповідь на незначні вимоги або заборони; супровід афективних спалахів вираженими вегетативно-судинними реакціями, церебростенічними явищами;

- негативне ставлення до занять, що виявляється в епізодичних прогулах уроків; утечі з дому через погрозу покарання як відображення захисних реакцій відмови;

- реакції протесту, пов'язані з небажанням займатися у школі, відмова від самопідготовки, навмисне невиконання домашніх завдань наперекір дорослим; гіперкомпенсаторні реакції з прагненням привернути до себе увагу негативними формами поведінки - брутальністю, злісними витівками, невиконанням вимог учителя;

- стійкі прогалини у знаннях з основних розділів шкільної програми; труднощі у засвоєнні нових розділів через слабкі інтелектуальні можливості, відсутність інтересу до навчання;

- тяжіння до асоціальних форм поведінки під впливом старших дітей і дорослих;

- дефекти виховання, що проявляються як безконтрольність, бездоглядність, груба авторитарність, асоціальна поведінка членів родини.

Підлітковий вік характеризується такими факторами ризику, які впливають на психічний розвиток дитини та прогностичну діагностику:

- відсутність редукції рис психічної незрілості, тобто збереження інфантильності суджень, повна залежність від ситуації, нездатність впливати на неї, схильність відмежовуватись від важких ситуацій, слабка реакція на осудження; невиразність власних вольових установок, слабкі функції самоконтролю і саморегуляції як прояв несформованості основних передумов пубертатного віку;

- некоригованість поведінки, спричинена поєднанням інфантильності з афективною збудливістю та імпресивністю. Виражена афективна збудливість часто передуює першим ознакам посиленого росту і статевого метаморфозу, нерідко значно зменшуючись при стиханні інтенсивності соматоендокринної перебудови;

- ранні прояви статевих потягів, підвищений інтерес до сексуальних проблем; у дівчаток - істероїдне забарвлення поведінки, пов'язане із сексуальністю; у хлопчиків - схильність до алкоголізації, агресії, бродяжництва;

- поєднання негативних проявів із невиразними інтересами або негативним ставленням до навчальних предметів. Педагогічна занедбаність, зумовлена органічно слабкими інтелектуальними здібностями і низькою працездатністю через препубертатну астенію;

- переорієнтація інтересів на позашкільне оточення;

- готовність до засвоєння негативно забарвлених зовнішніх форм підліткової поведінки, прагнення до імітації асоціальних форм дорослого способу життя (ранні сексуальні ексцеси, прагнення до паління, алкоголізації);

- несприятливі умови мікросередовища (неблагополучна сім'я, асоціальне оточення) як основа реакції імітації або протесту;

- неадекватні умови навчання, що перешкоджають засвоєнню програми.

При комплексному оцінюванні обов'язково зважають на загальний стан психіки дитини, сприятливі прогностичні фактори. У молодшому шкільному віці такими факторами є:

- а) здатність дитини до вироблення дисциплінованих форм поведінки у дитячому колективі, уміння гальмувати свої бажання;

- б) поява поряд із властивою віку емоційною незрілістю пізнавальних інтересів, прийняття навчальної діяльності як необхідної;

- в) прагнення до самоствердження, що виявляється у заняттях спортом, участі у гуртках та інших регламентованих формах діяльності.

У підлітковому віці прогностично сприятливі такі фактори:

- а) гармонійність психофізичного дозрівання;

- б) позитивне ставлення до праці, окремих навчальних предметів;
- в) цілеспрямованість у позанавчальній діяльності;
- г) орієнтація на соціально позитивного лідера у середовищі однолітків, адекватність поведінки у школі і поза нею; коригованість окремих вікових поведінкових реакцій;
- г) стійкість до несприятливих засобів впливу, поява реакції негативної імітації;
- д) невротичне переживання, позначене внутрішніми конфліктами, а не психоподібний тип реагування на психотравмуючу ситуацію.

У юнацькому віці сприятливими прогностичними факторами вважають:

- а) розуміння думок інших людей, вміння ставити себе на їх місце;
- б) здатність приймати альтернативні точки зору, які відрізняються від власної;
- в) вміння безоцінно ставитися до дій іншої людини;
- г) готовність до зміни типу реагування; г) особистісна рефлексія;
- д) позитивне ставлення до себе;
- е) свідоме прийняття моральних категорій як механізмів регуляції відносин між людьми.

Варіантом психологічного прогнозування при наданні допомоги дитині є залучення її до цього процесу через інформування про закономірності психічного розвитку.

Прогностичний діагноз за психологічною інформацією у конкретному випадку ґрунтується на теоретичному матеріалі, концепції, психічній реальності, якою послуговується психолог. Тривале прогнозування визначається уявленням психолога про стійкі характеристики особистості, а короточасне - уявленнями про мінливі характеристики.

Оскільки психодіагностичне дослідження ґрунтується на показниках успішності, поведінки, відносинах дитини, то, знаючи сильні і слабкі сторони об'єкта дослідження, тобто психічну сферу дітей різних вікових періодів, можна визначити конкретні діагностичні завдання.

До завдань психодіагностичного дослідження дітей, підлітків та юнаків належать:

- 1) вивчення проявів окремих симптомів психічного стану та особистісних властивостей загалом; рівня розвитку психологічних функцій з урахуванням віку та освіти;
- 2) одержання даних про динаміку розвитку, вплив на нього виду, технології, методів навчання, мікросоціально-го оточення;
- 3) дослідження особливостей психічного розвитку і його темпів;
- 4) дослідження психічних новоутворень віку як характеристик якості розвитку.

Відповідно до завдань дослідження підбирають і систему діагностичних методів. Для коректності взаємодії з клієнтом психолог

повинен точно визначати зміст методик, якими він користується, теоретично обґрунтовувати критерії надійності, валідності і вірогідності. Він має чітко орієнтуватися в реальній ситуації обстеження, розуміти відповідальність за одержання, використання і збереження психологічної інформації всіма учасниками ситуації. До вмінь психолога належать урахування конкретних обставин обстеження, їх впливу на отримані індивідуальні результати і зіставлення цих результатів із нормативами.

Психодіагностика володіє багатим арсеналом малоформалізованих методів (спостереження, експеримент, бесіда, інтерв'ю, анкетування, аналіз продуктів діяльності, дидактичне тестування) і строго формалізованих (питальники, психологічне тестування). Методи, покликані забезпечити ефективність психодіагностичного дослідження, обирають з огляду на поставлені завдання; особливості прояву досліджуваних психічних властивостей; валідність методик; додаткову інформацію, мету, вік та умови дослідження; особливості контакту тощо.

За будь-яких обставин психолог працює з конкретною унікальною ситуацією клієнта (навіть за масового обстеження), щоразу вступаючи у нові стосунки із досліджуваними. Чуйне ставлення до їх психологічних проблем - запорука успішності діагностичної роботи.

Питання 2. Особливості психодіагностування дітей дошкільного віку

Особливостями дітей дошкільного віку є низький рівень свідомості і самосвідомості. У процесі їх психодіагностування вимірюють довільність, внутрішній вольовий контроль та опосередкованість мовленням основних пізнавальних процесів - сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення. Ці показники в більшості дошкільників невисокі, оскільки їх когнітивний розвиток незавершений. Пізнавальні процеси починають формуватися у дитини приблизно у 3-4 роки, а їх становлення завершується у підлітковому віці. Тому тестові завдання не повинні вимагати високорозвиненого вміння керувати пізнавальними процесами. Тестові психодіагностичні завдання підбирають так, щоб вони охоплювали як довільний, так і мимовільний рівні регуляції когнітивної сфери. Це дає змогу не лише адекватно оцінити ступінь довільності пізнавальних процесів, а й визначити рівень їх розвитку в тому разі, якщо вони не є довільними.

У дошкільному дитинстві виокремлюють молодший (4-й рік), середній (5-й рік), старший (6-й рік) дошкільний вік, а в деяких дітей і кілька місяців 7-го року.

Чотирирічні діти мало усвідомлюють власні особистісні якості і неспроможні правильно оцінити поведінку. Самооцінка і рівень домагань не дають їм сформулювати чітке уявлення про себе, власні переваги і недоліки. Дитина 4-6 років може оцінювати себе як особистість, але недостатньо точно. Здебільшого вона оцінює ті риси особистості та особливості поведінки, на які її увагу неодноразово звертають дорослі. Методи особистісного і поведінкового психодіагностування дітей до чотирирічного віку не повинні

містити зорієнтовані на самосвідомість завдання і питання дітей, що припускають усвідомлене оцінювання ними власних особистісних якостей. Для таких дітей можна створювати особистісні і поведінкові нові питальники, що ґрунтуються на адекватній самооцінці, хоч можливості дитини адекватно оцінити себе ще обмежені. Тому слід частіше звертатися до методу зовнішнього, експертного оцінювання, використовуючи у ролі експертів незалежних, професійно підготовлених людей старшого віку, які знають досліджувану дитину. У старшому дошкільному віці до експертних оцінок доцільно внести самооцінку дитини, важливими є судження дорослих про неї.

Під час психодіагностування дошкільників необхідно враховувати мимовільність їхньої уваги. Діти демонструватимуть свої здібності, коли застосовувані методики і психодіагностичні завдання викликатимуть і підтримуватимуть інтерес протягом психодіагностування. Втративши його, дитина перестає виявляти здібності і задатки, якими реально володіє. Також слід зважати на особливості мимовільних пізнавальних процесів (мінливість мимовільної уваги, підвищену стомлюваність, спричинені насамперед психогенними факторами). Для виконання тестових завдань дітям дошкільного віку надають від однієї до п'яти хвилин. Чим менший вік дитини, тим коротшим повинен бути тест.

Психодіагностування дітей раннього віку незначною мірою враховує самооцінку і самоаналіз. Ціннішим є психодіагностичний матеріал, пов'язаний з експертним оцінюванням їхніх дій і реакцій. Тому основним засобом збирання інформації є спостереження, а головним психодіагностичним методом - природний експеримент, який відтворює життєву, звичну для дитини ситуацію. Надійніші психодіагностичні результати одержують, спостерігаючи за дітьми у процесі їх провідної діяльності - предметної гри.

При психодіагностуванні дітей молодшого і середнього дошкільного віку варто враховувати зміну форми гри і виникнення нового виду соціальної активності, що зумовлює психологічний розвиток, - міжособистісного спілкування. Діти починають виявляти цікавість до однолітків як особистостей і включатися з ними у спільні ігри. Психодіагностування має не тільки забезпечувати спостереження за дітьми в індивідуальній предметній діяльності, а й у колективній сюжетно-рольовій грі. Її учасниками можуть бути діти і дорослі. Наприклад, психолог може організувати гру з психодіагностичною метою. Крім того, він вже може враховувати дані самосвідомості дітей, їх оцінки однолітків і дорослих, зокрема прояви різних індивідуальних якостей у спілкуванні.

Діти старшого дошкільного віку володіють елементами довільності в керуванні своїми пізнавальними процесами. Одночасно у значній кількості дітей домінують мимовільні пізнавальні процеси. Отже, психодіагностування дітей дошкільного віку повинне спрямовуватись і на детальне вивчення

розвитку мимовільних пізнавальних процесів, і на своєчасне виявлення, точний опис довільних когнітивних дій і реакцій.

У старшому дошкільному віці діти починають грати в ігри за правилами, у них з'являється здатність до рефлексії. Вони вже керуються у своїй поведінці правилами міжособистісної взаємодії (особливо в іграх). Займаючись певним видом діяльності (навчанням і грою), починають аналізувати власну поведінку, оцінювати себе і людей, які їх оточують. Це дає змогу використовувати психодіагностичні методики, придатні для вивчення психології школярів і дорослих людей.

Отже, дошкільний вік є одним із початкових етапів у цілісному ланцюжку онтогенезу людини. Для його діагностування можна застосовувати (з певними обмеженнями) об'єктивні, суб'єктивні, проєктивні діагностичні засоби. Найважливішими для розвитку дітей дошкільного віку є моторна і пізнавальна сфери, мова і соціальна поведінка. У дослідженні їх слід дотримуватися принципу природності поведінки дитини, що передбачає мінімальне втручання експериментатора у звичні, повсякденні форми поведінки дітей.

Питання 3. Діагностування готовності дітей до школи

Діти різняться між собою за рівнем психічного розвитку, тому їхня готовність до навчання у школі буде різною.

Навчання вони можуть починати з 6-7 років за 3-4-річною програмою. Як правило, це вирішується індивідуально, що актуалізувало необхідність розроблення критеріїв визначення готовності дитини до школи, вибору відповідної програми навчання. У школі дітям пред'являють однакові вимоги, передбачені навчальним планом. Дитина, спроможна їх виконати, є психологічно готовою до навчання, якщо навчання вимагає значних зусиль дитини, батьків, педагогів - воно буде неефективним. У з'ясуванні готовності дітей до школи викристалізувалися педагогічний і психологічний підходи.

Прихильники педагогічного підходу визначають готовність до школи за сформованістю у дошкільників навичок читати, міркувати, писати, декламувати вірші тощо. За цього підходу відсутня інформація про те, за якою із програм початкової школи варто навчати дітей надалі. Констатуючи рівень освоєння навчальних навичок, педагогічний підхід не враховує проблеми актуального і потенційного психічного розвитку дитини, його відповідності психологічному віку, можливого відставання або випередження. Не забезпечується прогностична валідність підходу: не можна прогнозувати якість, темп і особливості засвоєння знань конкретною дитиною у молодших класах школи. Ці обмеження зумовили звернення педагогів за допомогою до психологів.

Психологічний підхід не є однорідним або універсальним, оскільки існує багато тестів, методів і процедур визначення готовності до школи, заснованих на теоретичному уявленні про неї як результат загального психічного розвитку дитини упродовж дошкільного життя. Відмінності

психологічних підходів у розв'язанні цієї проблеми зумовлені неоднозначним трактуванням факторів і характеристик психічної сфери дошкільника.

Поширеним критерієм готовності до школи є комплексний показник зрілості психічних функцій, що характеризують її розумовий, емоційний і соціальний розвиток. Американські психологи головним вважають діагностування інтелектуальних компонентів готовності до школи. Найчастіше вони звертають увагу на зорові і слухові розпізнавання (наприклад, розуміння на слух), словниковий запас, загальну поінформованість, рівень розвитку сенсомоторики, розуміння кількісних відношень та ін. Найвикористовуваніший у США національний тест готовності (MRT) призначений для молодшої і середньої груп дитячого садка (1-й рівень), для старшої групи та першокласників (2-й рівень). Наприклад, завдання 2-го рівня передбачають:

1) початкові погодження (дитині показують 4 картинки, наприклад зображення кішки, будиночка, клоуна тощо, і називають кожну з них, потім просять відібрати картинки, що починаються з певного звукосполучення чи звука (наприклад, "бу"));

2) звуко-буквені відповідності (кожне завдання складається з картинки і 4 букв. Після того як дорослий називає картинку, дитина вибирає букву, що відповідає звуку, з якого починається назва картинки);

3) зорову відповідність (потрібно підібрати до зображення ще одне зображення. Це можуть бути поєднання букв, слів, чисел, буквоподібних фігур (штучних букв));

4) пошук зразків (призначений для оцінювання здатності побачити поєднання букв, слів, цифр, буквоподібних фігур у великих угрупованнях);

5) "шкільну >> мову (визначають, наскільки розуміє дитина основні і похідні граматичні структури і поняття, що вивчають у школі);

6) слухання (з'ясовують розуміння змісту пропонованих усно слів, текстів);

7) кількісні поняття (перевіряють знання основних понять математики, наприклад розміру, форми, кількості тощо);

8) кількісні дії (необов'язково) (оцінюють вміння дитини рахувати і виконувати прості математичні дії).

В інтелектуальній сфері ознаками готовності дитини до школи є: диференційоване сприйняття, довільна концентрація уваги, аналітичне мислення, раціональний підхід до дійсності, логічне запам'ятовування, інтерес до занять, досягнення результату власними зусиллями, бажання отримати нові знання, оволодіти на слух розмовною мовою, здатність розуміти і застосовувати символи, розвиток тонких рухів руки і зорово-рухової координації. В емоційній сфері про готовність до школи свідчать емоційна стійкість і навчальна мотивація (бажання вчитися). Ознаками готовності до школи в соціальній сфері є потреба у спілкуванні з іншими

дітьми, уміння підкорятися інтересам і звичаям групи, здатність виконувати соціальну роль школяра.

Відповідно до цієї класифікації Я. Ірасек створив тест шкільної зрілості, який пізніше модифікував А. Керн. Складається він з трьох завдань: малювання людини, копіювання письмових речень, змальовування групи крапок. Основними ознаками шкільної зрілості автори тесту вважають зорово-моторну координацію - здатність до керування рухами руки. У першому тесті домінують творчий та образний компоненти, у другому і третьому - вольові аспекти (маленькій дитині, яка не знає написання букв, важко і нудно копіювати складний візерунок або зображені на листку крапки).

Використання тесту Ірасека - Керна вимагає високої професійної кваліфікації психодіагноста. Для застосування його (як і інших графічних методик) необхідні глибокі знання особливостей особистісного розвитку дитини, оскільки тестування може спричинити у неї сильну емоційну реакцію.

У вітчизняній психології оцінювати вікові особливості розвитку намагався ще Л. Виготський ("Мислення і мова", 1934). Він зазначав, що навчання починається не тоді, коли психологічні функції, які є основою навчальної діяльності, виявляються зрілими, а тоді, коли ці функції починають цикли свого розвитку. У межах концепції Л. Виготського психологічні особливості кожного вікового етапу визначають за допомогою характеристики провідної діяльності дитини. Однак ця концепція охоплює різні, майже протилежні підходи до визначення психологічної готовності до школи. Так, прихильники одного з них розвиненість ігрової діяльності вважають критерієм підготовки до навчальної діяльності. Вони заперечують ранній початок шкільного навчання, оскільки вважають, що скорочення дошкільного дитинства зумовлює неповноцінний розвиток особистості. Для компенсації цього чинника у 80-ті роки XX ст. запровадили нульовий клас, маючи на меті поєднання, а потім переведення ігрової діяльності дітей у навчальну.

Вступ до школи відчутно змінює спосіб життя дитини. 6-річні діти переживають кризу у своєму розвитку, оскільки в цей час відбуваються складні фізичні і психологічні зміни. Діагностування в перехідному віці повинно включати оцінювання новоутворень минулого вікового періоду і початкових форм діяльності наступного, появу і рівень розвитку симптомів, що характеризують початок перехідного періоду (Д. Бльконін). Тому основні критерії готовності до школи стосуються сформованості ігрової діяльності і початків навчальних новоутворень. Проявами сформованості ігрової діяльності є:

- 1) здатність переносити рольове значення з одного предмета на інший (приготування каші з піску в пісочниці, їзда верхи на ціпку замість коня);

2) уміння співвіднести роль із правилом ("як принц я повинен відповідно розмовляти, командувати, наказувати; як страж - охороняти принца; як мати - піклуватися про ляльку-дитину, повчати, карати");

3) уміння підкоритися відкритому правилу гри ("так" і "ні" не говори, чорне і біле не бери");

4) високий рівень розвитку наочно-образного мислення, співвіднесення зорового і значеннєвого понять;

5) використання символічних засобів ("риска - це межа", "паличка - кінь");

6) рівень розвитку загальних уявлень (поінформованість, елементарні логічні висновки).

Центральним новоутворенням у психіці дитини, що визначає успішність навчання в початковій школі, Н. Гуткіна, яка запропонувала і апробувала діагностичну програму психологічної готовності до школи, вважає довільність поведінки. Ця програма охоплює такі методики:

а) визначення домінування пізнавального або ігрового мотиву в афективній сфері і змісті потреб дитини;

б) виявлення сформованості внутрішньої позиції школяра (спеціально побудована бесіда з дошкільником);

в) "будиночок" - завдання змалювати зразок, що дає змогу діагностувати особливості довільної уваги, сенсомоторики, уміння працювати за зразком;

г) "так і ні" - діагностування уміння діяти за правилом, що є модифікацією відомої гри "так" і "ні" не говори, чорне і біле не бери";

г) "чобітки" - визначення вміння використовувати правило для розв'язання задачі та особливостей розвитку процесу узагальнення;

д) "послідовність подій" - вивчення особливостей розвитку логічного мислення, мовлення і здатності до узагальнення;

е) "звукові хованки" - діагностування фонематичного слуху.

На основі обстеження дитини за цією програмою складають її психологічну карту.

Є. Бугрименко, А. Венгер, К. Поливанова та О. Сушкова при розробленні програмного комплексу діагностування психічного розвитку шестирічних дітей, зважаючи на основні характеристики вікового розвитку, орієнтувалися на конкретні умови, у яких перебуває першокласник у школі (програми, класно-урочна система тощо).

Школа вимагає від дитини сформованості певного рівня довільності - уміння організувати і контролювати свою рухову активність, діяти відповідно до вказівок дорослого, аналізувати запропонований зразок (виокремлювати його з матеріалу), мислення і мовлення, бажання бути школярем. Для оцінювання таких здатностей дитини використовують діагностичні процедури, призначені для з'ясування рівня розвитку передумов навчальної діяльності: уміння уважно і точно виконувати послідовні вказівки

дорослого, самостійно діяти за його завданнями, орієнтуватися на умови завдань, долати вплив побічних факторів; належного розвитку наочно-образного мислення, що є основою повноцінного розвитку логічного мислення.

Російські дослідники Г. Кравцов і О. Кравцова основними складовими психологічної готовності до школи вважають фактори особистісної зрілості, яка виявляється у відносинах дитини з дорослим (довільність), однолітками (здатність до співпраці і змістовного спілкування), до себе (рівень самосвідомості). Інші російські вчені (А. Венгер і М. Гінзбург) вважають, що основою успішного навчання у молодших класах є повноцінні мотиви навчання, позитивне ставлення до школи, правильна самооцінка, уміння і бажання сумлінно виконувати навчальні завдання тощо.

Традиційний психологічний підхід визначає готовність до школи за класичними принципами тестування. 6-7-річні діти повинні виявити здатність виконати інтелектуальні тести на встановленому рівні, який виражає вікову норму інтелектуального розвитку. Психологічний вік дитини з'ясовують за діагностуванням досягнення вікових норм. Якщо протестовані діти справляються зі шкільною програмою, то вони досягли певного рівня інтелектуального розвитку, який вважають індикатором готовності до школи. Дитину, яка подолала стандартну (надійну і валідну) тестову процедуру, можна діагностувати для з'ясування готовності або неготовності до школи.

Перевагою традиційного психологічного підходу є виокремлення загальних критеріїв для оцінювання вікового розвитку дітей, недоліками - неврахування специфіки вимог школи до них, недооцінка впливу психічного розвитку (наприклад, мотивації), що компенсують невисокі інтелектуальні результати або не виявляють відмінні інтелектуальні показники у процесі шкільного навчання.

У майбутньому в оцінюванні готовності дитини до школи можливе використання комплексних стандартизованих висновків, підготовлених психологами дошкільних установ, дитячих поліклінік, заснованих на багаторічному досвіді спостережень за динамікою розвитку конкретної дитини. Надійність і валідність забезпечить належна фактологічна база, а не зустріч з дитиною, яку батьки вперше привели до школи.

Корисними при цьому будуть методичні розробки, які використовують стандартизовані комп'ютеризовані ігрові процедури і тести. Методика Н. Улановської, наприклад, передбачає взаємодію в системі "психолог - дитина - комп'ютер", ґрунтується на загальних уявленнях вікової та педагогічної психології про специфіку дітей цього віку, структуру навчальної діяльності, аналізі вимог і практики навчання в молодшій школі. Здійснення тестових процедур у формі фронтальної роботи дітей у класі під керівництвом дорослого уможливорює перехід від абстрактного вимірювання здібностей до фіксування їх проявів у навчальній діяльності.

Комп'ютерна версія діагностичного пакета "Готовність до школи" дає уніфіковану (стандартизовану) оцінку психологічної готовності 6-7-річних дітей до шкільного навчання, порівнює результати дітей різних дошкільних установ та рівень вияву готовності в різних школах. Його автори не використали деяких необхідних діагностичних процедур через неможливість створення їх комп'ютерних версій. Дбаючи про компактність пакета (необхідність діагностично обстежити дитину за одну зустріч, не втомити її) обмежилися мінімальним набором методик. Тому вимога суворо дотримуватися всіх інструкцій і заповнювати під час діагностичної роботи всі анкети важлива для одержання даних про дитину. Пакет включає комп'ютерні методики і спеціальні процедури їх проведення, що дають змогу охарактеризувати кожную дитину, групу дітей за такими показниками:

1) особистісний і соціально-рольовий розвиток - сформованість ставлення до себе як до школяра, до дорослого ~ як до вчителя, перевага пізнавальних, навчальних, ігрових або комунікативних мотивів, критичне ставлення до своїх здібностей, знань, дій, орієнтування у навколишньому світі, запас знань, динамічні характеристики поведінки (імпульсивність, загальмованість тощо);

2) розвиток довільності - уміння самостійно виконувати послідовність дій, діяти за наочним зразком, згідно з усними інструкціями дорослого, уміння підпорювати свої дії правилам;

3) інтелектуальний розвиток - розвиток загального інтелекту, просторових уявлень та образного мислення, уміння орієнтуватися на систему ознак;

4) розвиток окремих психічних процесів і навчальних навичок - мовлення, уміння читати, тонких рухів руки.

Ці показники важливі для прийняття рішення про готовність до школи і комплексного оцінювання психічного розвитку 6-8-річних дітей. Діагностичний пакет використовують під час відбору 6-річних дітей для шкільного навчання; поділу дітей на класи (залежно від рівня підготовленості, актуального інтелектуального або мовного розвитку, соціальної зрілості тощо); для вироблення рекомендацій (інших видів допомоги) учителю молодших класів у роботі з конкретною дитиною і класом загалом; для оцінювання динаміки психічного розвитку дітей у процесі навчання в 1 класі (двічі зі значним часовим інтервалом).

Діагностичний пакет "Готовність до школи" містить три блоки програм.

1. Програми-матеріали для психолога. Вони складаються з питань для бесіди-знайомства, завдань для оцінювання мовного розвитку, виявлення уміння читати і міркувати. У процесі співбесіди фіксують правильність відповідей дитини, оцінюють її дії, після цього вона відповідає на запитання короткої анкети. Завдання дають змогу одержати інформацію про розвиток

мовлення, навички лічби та письма, оцінити загальну поінформованість дитини, критичність, соціальну готовність до школи.

2. Програми-методики для дитини. Вони пропонують дитині діагностичні завдання, дають змогу реєструвати їх оцінки і зберігати результати для статистичного оброблення і якісного аналізу. Цей блок охоплює такі методики:

а) "прогресивні матриці" Равена - 2 серії по 12 матриць для оцінювання загального інтелекту;

б) "лабіринт" - 10 завдань для оцінювання вміння діяти за зразком, розвитку наочно-образного мислення і просторових уявлень, сформованості тонких рухів руки (щоб керувати мишкою комп'ютера тощо), уміння виконувати послідовність дій згідно з інструкцією дорослого;

в) "зразок і правило" - 6 завдань, що дають змогу оцінити здатність дитини орієнтуватися на умови задачі, підпорядкувати свої дії правилу;

г) "оцінка критичності" - завдання на виправлення своєї помилки на матеріалі методики "зразок і правило", призначене для оцінювання розвитку критичності, довільності, ставлення до дорослого як до вчителя;

г) "бесіда про школу" - ідентифікація дитини з одним із персонажів бесіди, що допоможе виявити сформованість її бажання учитися, ступінь соціальної готовності до школи, ставлення до себе як до школяра.

Фронтальне використання комп'ютерних діагностичних методик відповідно до інструкції і заповнення дослідником анкети після кожної методичної процедури дасть змогу виявити сформованість ставлення до дорослого як до вчителя.

3. Програма оброблення результатів для психолога. Програми статистичного аналізу і представлення результатів діагностування використовують при прийнятті рішення про готовність дитини до шкільного навчання, при розподілі дітей на класи, для вироблення рекомендацій учителю щодо роботи з конкретною дитиною. З їх допомогою отримують картину психічного розвитку кожної обстеженої за конкретними показниками дитини, а також картину досягнень усіх дітей за окремими показниками і в комплексі.

Комп'ютерний діагностичний пакет "Готовність до школи" використовує спеціально підготовлений шкільний психолог. Він повинен надати педагогу рекомендації щодо прийому дитини до школи, врахування її індивідуальних особливостей у навчанні. Наприклад, одна проблема може мати різні способи розв'язання залежно від причин, що її зумовили. Так, троє хлопчиків не розв'язали запропонованих на уроці задач і одержали двійки з різних причин. Один із них інтелектуально розвинений, однак у школі він нудьгує, тому не розв'язав задачу. Через несформованість навчальної мотивації здібний інтелектуально хлопчик не встигає у навчанні. Іншому хлопчикові у школі цікаво, він легко розв'язує задачі, проте сторонні чинники (сусід по парті, події за вікном) заважають йому зосередитися. Несформована

довільність поведінки зумовлює ускладнене виконання інтелектуально розвиненою дитиною простої вправи. Третій хлопець уважно вислухав умову задачі, зосередився на її вирішенні. Однак його мовний розвиток надто низький, він не може переформулювати умову задачі в математичний вираз. Отже, кожен хлопчик має різні психологічні фактори, які не дають змоги їм успішно навчатися. Їх корекцію слід робити індивідуально.

Лише повноцінний розвиток усіх компонентів психологічної готовності до школи гарантуватиме успіх у навчанні. Грамотне використання результатів діагностування уможливорює одержання і зворотного, компенсаторного ефекту. Наприклад, щоб активізувати першого хлопчика, потрібно сказати йому, що відбувається змагання, переможцем у якому буде той, хто більше розв'яже задач; вписати умову задачі в контекст простенької історії або казки. Другому допоможе додаткова увага вчителя, який, розповідаючи умову задачі, уточнить, чи запам'ятав він її, попросить не відволікатися. Для ефективної навчальної роботи третього хлопчика можна записати на дошці наочну схему умови задачі або спростити її формулювання. Високий розвиток довільності може компенсувати відсутність навчальної мотивації, а її наявність - слабку довільність і невисокий рівень інтелектуальних здібностей. Для одержання компенсаторного ефекту потрібно знати сильні сторони складової особистості першокласника і використовувати їх у процесі навчання.

Питання 4. Особливості психодіагностування дітей молодшого шкільного віку (на етапі зрілого дитинства)

Зі вступом дітей до школи помітнішими стають їхні індивідуальні відмінності за рівнем психічного, особистісного розвитку, характером інтелектуальної діяльності, вони по-різному реагують на однакові інструкції і психодіагностичні ситуації. Деяким школярам доступні тести, призначені для психодіагностування дорослих, іншим - методики, розраховані на 4-6-річних (дошкільників). Особливо це стосується психодіагностичних методик, у яких використовують вербальні самооцінки, рефлексію і різні складні оцінювання навколишнього середовища. Тому перед застосуванням психодіагностичної методики до дітей молодшого шкільного віку необхідно впевнитися в її доступності.

Емпіричні дані психологічної готовності 6-7-річних дітей до навчання в школі свідчать, що 50-80% їх ще не готові повноцінно засвоювати навчальні програми початкових класів. Часто дисгармонують їх фізичний і психологічний вік. Якщо такій дитині запропонувати доступний, але малоцікавий для неї психологічний тест, що потребуватиме вольових зусиль, довільної уваги, пам'яті та уяви, вона може не впоратися із завданням не через відсутність інтелектуальних здібностей і задатків, а через недостатній рівень індивідуально-психологічного розвитку. Якщо ці завдання запропонувати в ігровій формі, ймовірно, результати тестування виявляться

кращими. Це необхідно враховувати у психодіагностуванні дітей, що вступають до школи, першокласників, другокласників.

Для психодіагностування дітей 3-4 класів можна використати тести, призначені для дорослих, якщо завдання будуть для них зрозумілими та відповідатимуть їхнім здібностям. Однак якщо дорослі з допомогою вольових зусиль керують своєю поведінкою під час тестування, то діти впродовж усього молодшого шкільного і допідліткового віку здебільшого не можуть цього робити. Тому за сильної мотивації, зацікавленості, активного настрою на тестування його підсумки завжди будуть вищі.

Тести для дорослих стосовно дітей молодшого шкільного віку (тести для вивчення мислення, особистості і міжособистісних взаємин) застосовують обмежено. Більшість інтелектуальних тестів для дорослих оцінюють рівень розвитку словесно-логічного мислення, яке у молодшому шкільному віці тільки починає розвиватися (завершується у підлітковому віці).

За практичністю і життєвою значущістю словесно-логічне мислення у молодші шкільні роки поступається наочно-дійовому та образному. Крім того, у тестах, розроблених для дорослих, інтелектуальні завдання формулюють з використанням понять, що відображають життєвий досвід дорослих людей.

Отже, інтелектуальні тести для дорослих необхідно адаптувати, змінивши їх структуру і зміст, або створити для дітей нові їх варіанти (що було зроблено для інтелектуального тесту Векслера, тесту Кеттела). Однак порівняти результати тестування певної психологічної якості за допомогою різних за структурою і змістом тестів складно. Результати тестування за допомогою різних тестів потребують зіставлення. Після цього визначають перекладний коефіцієнт - середнє співвідношення кількісних показників за однією методикою з показниками за іншою методикою, призначеною для діагностування певної психологічної властивості. Вибірка досліджуваних, за якою встановлюють перекладний коефіцієнт, має бути великою, а дисперсія індивідуальних показників - незначною. Коефіцієнт дає змогу з допустимою похибкою переходити від одного тесту до іншого, приблизно передбачати результати тестування за однією методикою на основі результатів, отриманих за іншою. Наприклад, якщо підлітки за дитячим варіантом тесту Векслера одержують показник 100%, а за дорослим його варіантом - 80%, то перекладний коефіцієнт від дитячого до дорослого варіанта дорівнюватиме 25. Його вираховують, поділивши середній коефіцієнт рівня інтелектуального розвитку великої вибірки людей за дитячим варіантом тесту (у цьому разі - 100%) на середній показник цієї вибірки людей за дорослим варіантом тесту (80%). Отриманий показник дорівнює 1,25. Це означає: якщо дітей протестувати за дитячим варіантом тесту, а підлітків - за дорослим, то отримані за дитячим варіантом показники можна порівнювати з показниками за дорослим, поділивши або помноживши їх на величину 1,25.

Слід враховувати, що певні якості дорослих не притаманні дитині, і навпаки, дітям властиві такі з них, яких немає у дорослих людей. Тому створений за зразком тесту для дорослих тест для дітей може виявитися недостатньо валідним. Отже, конструюючи і використовуючи особистісні тести, слід послуговуватися віковою психологією і психологічною теорією вікового особистісного розвитку людини для забезпечення валідності.

При порівнюванні показників особистісного розвитку дітей і дорослих використовують якісний і кількісний порівняльний аналізи (особливо - якісний).

Для комплексного оцінювання рівня психологічного розвитку дітей, що вступають до школи та навчаються в початкових класах, використовують психодіагностичні методики, які характеризують пізнавальні процеси, особистість і міжособистісні стосунки, оцінюють практичні уміння і навички, психічну готовність до навчання, психічний розвиток.

Комплексну психодіагностичну оцінку складають за: орієнтацією дітей у навколишньому світі; ставленням до навчання в школі; рівнем уваги, пам'яті, мислення, мовлення, художньо-образотворчих здібностей; трудовими уміннями і навичками; мотивацією на досягнення успіхів; особистісними якостями; міжособистісними стосунками. Аналіз отриманих даних допомагає з'ясувати схильності, задатки і здібності дітей, цілеспрямовано психодіагностично провести з дитиною, виявляючи і розвиваючи її можливості. Комплексне систематичне психодіагностування допомагає оцінити ефективність навчально-виховної роботи в школі.

Психодіагностичний комплекс включає методики, які можна застосовувати і до 6-7-річних, 10-11-річних дітей, одержуючи порівнювані результати. Оцінки, отримані за всіма методиками, переводять в єдину стандартизовану систему оцінок і записують в карту індивідуального психологічного розвитку дитини молодшого шкільного віку. Комплекс містить: методики, які використовують при вступі дітей до школи (наприклад, методика з'ясування загального орієнтування 6-7-річних дітей і запасу побутових знань); методики діагностування готовності до навчання в школі і оцінювання рівня психічного розвитку; методики оцінювання рівня психічного розвитку дітей.

Загалом психодіагностування дитини покликане з'ясувати динаміку її розвитку, своєчасно виявити задатки і здібності, причини відставання (вт. ч. у навчанні), невихованості, надати вчителям, батькам науково обґрунтовані рекомендації щодо роботи з нею.

Питання 5. Особливості психодіагностування підлітків та юнаків

У підлітковому віці починається перехід від дитинства до дорослості, юність завершує цей перехід. Юнацький вік має три підперіоди: ранній юнацький (охоплює навчання у 9-11 класах), середній юнацький (перші роки після закінчення школи: з 17-18 до 22-23 років) і старший юнацький вік (з 23-24 до 28-29 років). Після 30 років починається тривалий період дорослості.

У підліткові роки діти активно демонструють свою незалежність від дорослих. Якщо молодший школяр готовий підкорятися авторитетам, то підліток набагато менше піддається зовнішньому психологічному впливу дорослих людей, батьків і вчителів. Ця незалежність відносна і, як правило, є виявом негативної реакції на слова і дії дорослого, а не зваженим самостійним вчинком. Дитина виявляє підвищену увагу до себе, своєї зовнішності, самопізнання і самовиховання. На відміну від молодших школярів, які зважають на точку зору дорослих людей, підлітки прагнуть самостійно себе оцінити. Вони вже здатні бачити свої переваги та недоліки, хоч переваги схильні перебільшувати, а недоліки применшувати.

Молодші школярі орієнтовані на соціально задані дорослими людьми норми і практично не реагують на внутрігрупові вікові норми однолітків. Підлітки вже підкоряються впливу однолітків, причому норми поведінки для них існують не тільки в персоніфікованій формі (пов'язаній з безапеляційним прийняттям і підтриманням певної особи), а й у соціалізованій (усвідомлюваній як загальне правило).

Прагнення здобути авторитет серед однолітків, фізично само вдосконалитися підштовхують підлітків до активного пошуку зразка для наслідування, який вони вбачають у старших за віком (статеворольова ідентифікація). Це явище характерне і для ранньої юності. У підлітковому віці діти переходять від ігрових до реальних соціальних ролей.

За рівнем інтелектуального розвитку підлітки майже не поступаються дорослим, тому у вивченні їх пізнавальних процесів можна застосовувати тести для дорослих людей, враховуючи, що підлітки можуть не розуміти спеціальних наукових термінів і понять. Відсутність інтересу і небажання розв'язувати тестові завдання можна помилково прийняти за низький рівень розумового розвитку. Для того щоб підліток охоче працював над тестом, психодіагност повинен враховувати його прагнення до незалежності, надаючи йому більше самостійності у тестуванні, однак це не має зашкодити цілям і результатам тестування. Важливою ознакою інтелектуального розвитку в цьому віці є креативність мислення, тому можна послабити вимоги до пошуку стандартного рішення, зважаючи на прагнення підлітків до оригінальності і самостійності.

Потреба в самопізнанні сприяє застосуванню у процесі тестування методик, що дають змогу одержати цікаву інформацію про себе. За її наявності підлітки адекватно сприймають навіть малоцікаві тести. Через суб'єктивне особистісне сприйняття і сильне бажання знаходити в собі позитивні риси, не зауважуючи негативних, тести, які пропонують підліткам, повинні мінімізувати вплив суб'єктивних установок на результати тестування.

Методики, призначені для психодіагностування підлітків, можуть включати формулювання соціальних норм, деякі спеціальні наукові поняття, бути конкретно сформульованими та зрозумілими для них. Соціальна норма,

що включається в інструкції та у формулювання тестових завдань, за змістом має бути узагальненою й абстрактною, а за формою - конкретно і доступно, може ілюструватися прикладами із життя батьків, однолітків, учителів, героїв книг або фільмів.

Практична участь у тестуванні повинна дати змогу підлітку реалізувати потребу у рольовій поведінці, особливо в експертній та лідерській. Залучати їх до проведення тестування рекомендують по чергові: то як досліджуваних, то як експериментаторів. Якщо дослідник зможе залучити підлітка до конструювання та оцінювання тесту, це підвищить його інтерес до особистої участі в тестуванні.

При психодіагностуванні старших школярів, юнаків і дівчат необхідно брати до уваги їх соціально-психологічні особливості. У ранній юності відбувається становлення соціально-психологічної незалежності у поведінці, моральних судженнях, політичних поглядах і вчинках, матеріальному, фінансовому самозабезпеченні, самообслуговуванні. Цей період є перехідним у психології людини, оскільки пов'язаний з усвідомленням багатьох недоступних підлітку суперечностей у житті: між нормами моралі і вчинками людей; між ідеалами і реальністю; між здібностями, можливостями і визнанням людей; між соціальними цінностями і реальністю життя.

Старші школярі усвідомлюють і несуть відповідальність за свою долю і долю близьких людей. У них відбувається складна внутрішня і зовнішня адаптація до життя з урахуванням багатьох умовностей, соціальних норм, ролей і форм поведінки, що не завжди відповідають актуальним внутрішнім установам.

Обмеження в психодіагностиці ранньої юності стосуються тестів, пов'язаних зі сферою особистості та міжособистісними стосунками. Оскільки нижньою віковою межею тестових норм у відомих тестах інтелекту є ранній юнацький вік (16-17 років), вони придатні для психодіагностування ранньої юності.

Під час психодіагностування юнаків і дівчат їхні індивідуальні дані слід порівнювати не з нормами, розробленими для дорослих людей, а з характерними для їх віку нормами. Тести старших школярів проводять у звичних для них умовах (на заняттях з різних предметів, заняттях із психології). Методики психодіагностування старших школярів мають бути зорієнтованими на актуальні для юності проблеми.

Питання 6. Психодіагностування у дорослому (зрілому) віці.

Потреба психодіагностування дорослих людей може мати різну природу. Часто це відбувається з їхньої ініціативи при вступі до вузу, прийомі на роботу, конкурсному відборі на певну посаду, визначенні профпридатності. Воно може бути мотивованим інтересами психологічного самопізнання. Нерідко психодіагностування ініціює фаховий психолог, щоб зрозуміти проблему клієнта і характер допомоги, яку йому необхідно надати.

Психологічна характеристика дорослості

Дорослість є найтривалішим періодом життя людини, впродовж якого вона досягає найвищого рівня в розвитку Я-концепції, самостверджується у професії, суспільстві, облаштовує сімейне життя, виявляє піклування про себе і близьких. Неминучими є і різноманітні вікові кризи, спричинені послабленням психофізичних функцій, зниженням можливостей, зміною провідних видів діяльності, соціального статусу. Однак, попри неприємні переживання і втрати, доросла людина збагачується життєвим досвідом, обирає адекватні ролі в нових реаліях тощо. На цьому етапі виникають специфічні особливості Я-концепції, спонукальної та емоційної сфер особистості, змінюється спосіб життєдіяльності (створення сім'ї, сімейні стосунки, батьківські функції, кар'єра, творчі досягнення тощо).

Дорослість починається після юності і триває до кінця життя. Нового масштабу набувають психічний та особистісний розвиток людини, розширюються її можливості як суб'єкта діяльності, пізнання, спілкування. Одночасно доросла людина відповідає за інших людей, повинна вирішувати безліч складних соціальних завдань, долати професійні та особистісні випробування, переживати втрати.

Потужним є прагнення дорослої людини до незалежності і самостійності у прийнятті рішень, навіть якщо це пов'язано з ризиком для власного благополуччя. Досягнення соціальної зрілості є передумовою самостійності дорослої людини на роботі й у сім'ї, реалізації її здібностей та цілей. Дорослий критично оцінює життя, роздумує щодо правильності обраного життєвого шляху, своєї ідентичності.

Характерні для більшості дорослих людей психологічні проблеми відрізняються від проблем дитинства, отрочтва і юності. Так, у дітей, підлітків і юнаків немає відчуття минулого, яке необхідно оцінювати в контексті сьогодення, плануючи майбутнє. Недостатньо вони співвідносять майбутнє із сьогоденням. Думки про майбутнє формують у них мрії, фантазії. Діти, підлітки, юнаки майже нічого не роблять для реалізації майбутнього. На відміну від них дорослі пов'язують минуле, теперішнє і майбутнє, орієнтуючись на досвід, плануючи своє життя. Вони виявляють особливий інтерес до важливих в особистому і діловому спілкуванні здібностей.

У дорослих і дітей різна спонукальна сфера. Інтереси дорослих людей сконцентровані на забезпеченні матеріального благополуччя і досягненні морального задоволення від життя за рахунок турбот про сім'ю, близьких людей, трудової діяльності. Мотивація поведінки дітей пов'язана із задоволенням нагальних потреб. Нормальних, здорових дітей характеризує домінування бурхливих (сильних) емоцій, дорослих - врівноваженість, стриманість.

Отже, зрілість є надзвичайно тривалим періодом у житті людини. Якщо у генезисі спочатку настає біологічне і фізіологічне дозрівання організму (нині у зв'язку з акселерацією воно дещо зсунулося в бік молодшого віку: для хлопців - 14-16 років, дівчат 12-15 років), то потім приходить психічна

зрілість як високий показник роботи сенсорних, мнемічних, інтелектуальних функцій людини. Згодом настає моральна і світоглядна зрілість як свідчення соціальної зрілості особистості, що ґрунтується на ідейних переконаннях, сформованому світогляді і передбачає оперативну, вправну й ефективну діяльність. Технологія діагностування дорослих людей, вибір методів цієї роботи детермінуються їх соціально-психологічними особливостями.

Особливості застосування психодіагностичних методів стосовно дорослих людей

Надійність і валідність психологічного діагностування особистості зрілого віку забезпечують розроблення та практичне застосування психодіагностограм, суттєвим елементом яких є визначення конкретних психодіагностичних методик, з'ясування проміжних висновків, формулювання на їх основі психологічного діагнозу. У психологічній діагностиці психодіагностограми будують з урахуванням вікових особливостей людини, характерних для різних періодів її життя проблем, їх впливу на навчальну й трудову діяльність.

Методи психодіагностування дорослих мають бути особистісно і психологічно орієнтованими, оскільки інтелектуальний розвиток з початком дорослості завершується, а особистісний триває. Тому застосування загальних тестів, призначених для діагностування пізнавальних процесів, дає змогу з'ясувати, чи зберігаються з віком і якою мірою притаманні в дитинстві характеристики розумового розвитку.

Оскільки людей зрілого віку переважно цікавлять питання, пов'язані з їх особистістю (самооцінювання, рівень інтелектуального розвитку, рівень емоційного вигорання, емпатійні здібності, соціально-психологічні настанови у мотиваційній сфері тощо) та професійною діяльністю (наприклад, стиль поведінки в конфліктній ситуації), на них зосереджується і психодіагностування. Пізнавальну сферу дорослої людини діагностують з використанням тестів (методик):

- "Впізнавання фігур" (діагностування особливостей сприймання і впізнавання у дітей і дорослих);
- "Визначення короткочасної пам'яті" (встановлення обсягу короткочасної зорової пам'яті);
- "Оперативна пам'ять" (дослідження короткочасної пам'яті);
- "Заучування 10 слів" А. Лурії (з'ясування стану пам'яті, уваги, стомлюваності);
- "Відтворення розповіді" (дорослий варіант) (вивчення рівня, обсягу смислової пам'яті, здібності до запам'ятовування текстів);
- "Опосередковане запам'ятовування" (визначення особливостей опосередкованого запам'ятовування, мислення). Методику запропонованій Л. Виготський і А. Лурія, розробив А. Леонтьєв;
- "Піктограма" (дослідження особливостей опосередкованого запам'ятовування і його продуктивності, характеру розумової діяльності,

рівня формування понятійного мислення). Розрахована на осіб, не молодших 14 років;

- "Коректурна проба" (тест Бурдона) (вивчення концентрації і стійкості уваги);

- "Таблиці Шульте" (діагностування стійкості уваги і динаміки працездатності). Використовують для обстеження осіб різного віку;

- "Червоно-чорна таблиця" Горбова (оцінювання переключення і розподілу уваги). Може бути використана для обстеження дітей і дорослих;

- "Інтелектуальна лабільність" (діагностування переключення уваги);

- "Тлумачення приказок" (дослідження рівня мислення, умінь розуміти і оперувати переносним значенням тексту, диференційованості та цілеспрямованості думок, ступеня їх глибини, рівня розвитку мовних процесів). Застосовують при дослідженні підлітків і дорослих;

- "Складні аналогії" (діагностування мислення). Послугуються цією методикою для з'ясування розуміння складних логічних відношень і виділення абстрактних зв'язків. Призначена вона для підліткового віку і дорослих;

- "Виділення суттєвих ознак" (виявлення особливостей мислення). Використовується для дослідження здатності відрізняти суттєві ознаки предметів або явищ від несуттєвих, другорядних. За характером ознак можна судити про переважання конкретного або абстрактного стилю мислення. Тест придатний для обстеження дітей і дорослих.

Діагностування спеціальних здібностей, а також інтелекту у зрілому віці здійснюють з метою самопізнання та з'ясування відповідності вимогам до певної професії. Загальновідомими і поширеними є тести і методики, що діагностують мислительну діяльність та рівень К}:

- тест зростаючої складності Равена (оцінювання логічності мислення і невербального інтелекту);

- тест механічної тямущості Беннета (діагностування здібності до техніки);

- методика виділення істотних ознак (оцінювання логічного мислення);

- культурно-вільний тест Кеттела (вимірювання рівня інтелектуального розвитку незалежно від впливу факторів навколишнього середовища (культури, освіти тощо)). Придатний для індивідуального і групового обстеження;

- методика виключення понять (дослідження здатності до класифікації й аналізу);

- методика "Прості аналогії" (виявлення характеру логічних зв'язків і відношень між поняттями). Застосовують для обстеження осіб віком від 10 років і старших;

- методика "Складні аналогії" (виявлення того, наскільки досліджуваному доступне розуміння складних логічних відношень і

виділення абстрактних зв'язків). Призначена для дослідження підлітків і дорослих;

- методика "Числові ряди" (дослідження логічного аспекту математичного мислення);
- методика "Впізнавання фігур" (дослідження процесів сприйняття і пізнання дітей і дорослих);
- методика "Компас" (оцінювання просторового уявлення). Оскільки існують статистично значущі кореляції показників просторового уявлення з рівнем логічного мислення, методика рекомендована для непрямого оцінювання рівня логічного мислення і використовується для профвідбору;
- тест "Коефіцієнт інтелекту" (оцінювання інтелектуальних здібностей і нестандартного мислення дітей від 12 років і дорослих);
- тест Г.-Ю. Айзенка (оцінювання інтелектуальних здібностей осіб віком від 18 до 50 років, що мають освіту, не нижчу від середньої);
- тест Д. Векслера (дослідження розумового розвитку);
- тест структури інтелекту Р. Амтхауера (вимірювання рівня інтелектуального розвитку осіб віком від 13 до 61 року). Складається з дев'яти субтестів, кожен з яких спрямований на вимірювання різних функцій інтелекту: шість субтестів діагностують вербальну сферу, два - просторову уяву, один - пам'ять;
- АСТРР (для абітурієнтів і старшокласників - тест розумового розвитку). Він складається з 8 субтестів: обізнаність; подвійні аналогії; лабільність; класифікації; узагальнення; логічні схеми; числові ряди; геометричні фігури.

Інтелект, як правило, діагностують за допомогою тестів інтелекту, що складаються з кількох субтестів, спрямованих на вимірювання інтелектуальних функцій (логічного мислення, смислової й асоціативної пам'яті тощо). Отримані результати виражаються кількісно як коефіцієнт інтелекту. Однак під час інтерпретації загального результату не можна цілком покладатися на загальний показник. Істотну інформацію дає інтерпретація профілю результатів за субтестами. Область середніх значень шкали ІС} не дає уявлення про те, у яких субтестах результати вищі середнього, а в яких - нижчі. Наприклад, показник в 100 балів може бути отриманий і за однорідного профілю досягнень (коли за всіма субтестами результати вищі середнього значення), а також досягнення за одними субтестами результатів вищі середнього, а за іншими - нижчі. 19 або будь-який інший показник слід завжди наводити разом з назвою тесту, у якому вони отримані. Тестові показники не можна інтерпретувати окремо від конкретного тесту, також слід пам'ятати, що К} не є сталою величиною і змінюється під впливом різноманітних чинників.

Цікавою і багатою є емоційна сфера дорослих. Для діагностування їх емоційних станів можна застосовувати такі методики:

- опитувальник для оцінювання синдрому психічного вигорання (діагностування емоційного виснаження, деперсоналізації, редукції особистих досягнень);
- шкала депресії (за Т. Балашовою, О. Єлісєєвим) (діагностування наявності і ступеня вираження депресії);
- опитувальник Бека (діагностування депресивних станів);
- тест визначення типового стану Е. Бадемільєра, В. Юстицького (вимірювання професійно зумовлених станів: загальної незадоволеності, нервово-психічної напруги, тривожності);
- тест кольорів Люшера (дослідження особливостей емоційного стану);
- метод малюнкової фрустрації Розенцвейга (дослідження реакцій на невдачу і способів виходу із ситуацій, які перешкоджають діяльності або задоволенню потреб особистості);
- методика оцінювання психологічної активації, інтересу, емоційного тону, напруги і комфортності (за М. Курганським і Т. Немчиним);
- тест тривожності Ч.-Д. Спілбергера і Ю. Ханіна (самооцінювання рівня тривожності за певний час);
- методика вимірювання рівня тривожності Тейлора, яка використовується при індивідуальному і груповому обстеженні (визначення рівня тривожності особистості);
- торонтська алекситимічна шкала (ТАШ) (вимірювання рівня алекситимії - особливості, що характеризує важку стресову ситуацію);
- методика емоційно-колірної аналогії О. Лутошкіна (вивчення особливостей емоційного стану досліджуваного);
- методика діагностування невротизму (опитувальник Т. Ташева) (визначення наявності і рівня невротичного розладу особистості та його виду);
- методика вимірювання вираження стану нервово-психічного напруження (за Т. Немчиним) (виявлення рівня нервово-психічної напруги);
- методика виявлення ступеня вираження зниженого настрою - субдепресії (В. Тунг, Т. Балашова);
- САН (уточнення особливостей самопочуття, активності, настрою);
- колірний тест ставлень А. Еткінда, невербальний компактний діагностичний метод (відображення свідомого і часткового неусвідомлюваного рівнів ставлень людини). Методичною його основою є кольороасоціативний експеримент, у процесі якого досліджуваному пропонують за допомогою кольору виразити своє ставлення до партнера;
- методика діагностування рівня емоційного вигорання В. Бойко (встановлення провідних симптомів, фаз емоційного вигорання (напруга, резистенція і виснаження));
- методика "Диференціальні шкали емоцій" К. Ізарда, (виявлення домінуючих емоцій, що дають змогу якісно описати самопочуття обстежуваного).

Особливий інтерес у дослідників викликає сфера міжособистісних стосунків дорослої людини, для якої можна застосовувати такі діагностичні методики:

- соціометричний тест, призначений для діагностування емоційних зв'язків у групі;
- методика діагностування міжособистісних стосунків (Т. Лірі), що дає змогу вивчити стиль і структуру міжособистісних стосунків, уявлення досліджуваного про себе, своє ідеальне Я, ставлення до себе;
- методика вивчення стосунків "учень - викладач" (Ханін - Стамбулов);
- методика вивчення психологічної атмосфери в групі (Ф. Фідлер), яка призначена для дослідження особливостей психологічної (емоційної) атмосфери в трудовому колективі;
- тест "Психологічне кліматичне коло", який діагностує психологічний клімат, що вимірюється за допомогою ділової та емоційної складових;
- методика "Стиль управління колективом" допомагає діагностувати стиль, який реалізує керівник в управлінні трудовим колективом (ліберальний, демократичний або авторитарний);
- тест К. Томаса, призначений для визначення стратегій поведінки досліджуваного в конфліктних ситуаціях;
- методика "Конструктивна сварка" (С. Кратохвіл), спрямована на визначення міри конструктивності конфлікту і його результатів (застосовується в сімейній психології);
- методика "Вивчення згуртованості колективу" (показники ціннісно-орієнтаційної єдності) Р. Немова, що допомагає виявити рівень згуртованості і ціннісно-орієнтаційну єдність колективу через визначення частоти поширення позитивних і негативних характеристик значущого для групи явища;
- методика "Аналіз сімейних взаємин" (АСВ) Е.Ейдеміллера, В. Юстицького, яка призначена для з'ясування особливостей відносин батьків з дитиною, задоволення її потреб, рівня й адекватності вимог до неї;
- тест-опитувальник задоволеності шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Т. Бутенко), що призначений для визначення рівня задоволеності-незадоволеності подружжя шлюбом;
- методика "Конфліктність у різних сферах життєдіяльності сім'ї", в якій використано найпоширеніші конфлікти у 8 сферах сімейного життя: відносини з родичами і друзями; виховання дітей; прагнення до автономії; порушення рольових очікувань; неузгодження норм поведінки; домінування одного з подружжя; ревнощів; розбіжності у ставленні до грошей;
- методика "Розподіл ролей в сім'ї", яка призначена для визначення усталеної в молодій сім'ї практики розподілу ролей;
- методика "Діагностика батьківського ставлення" А. Варга і В. Століна, яка допомагає виявити особливості ставлення батьків до дитини, що

описуються в ракурсі таких шкал: прийняття - неприйняття дитини; кооперація; симбіоз; авторитарна гіперсоціалізація; "маленький невдаха";

- малюнковий тест "Малюнок сім'ї" (Т. Хоментausкас), що дає змогу виявити особливості внутрісімейного спілкування.

Оскільки дорослі люди обирають чи обрали певну професію, актуальними для них є методики, призначені для з'ясування адекватності обраної професії їх потребам, інтересам, цінностям, професійному самовизначенню. Для цього можна скористатися: методикою "Мотиви вибору професії", призначеною для визначення провідних мотивів (внутрішньо індивідуальних або соціально значущих) при виборі професії; тестом Д. Голланда, що діагностує тип особистості залежно від здібностей, бажань, захоплень, інтересів; диференційно-діагностичним опитувальником Є. Клімова "Я надаю перевагу", спрямованим на визначення типу професійної сфери діяльності опитанта; опитувальником для дослідження пізнавальної сфери особистості в

контексті професійної орієнтації за методикою Л. Йовайші "Визначення схильностей".

Дорослі люди неохоче вдаються до психодіагностування через брак часу і різноманітні комплекси. Тому тести, призначені для дорослих людей, повинні мати практичне значення, не забирати багато часу, а запитання - бути коректними. Як правило, дорослі надають перевагу індивідуальному тестуванню і самотестуванню.

Запитання. Завдання

1. Чому необхідно враховувати вікові особливості людини у процесі діагностичної роботи психолога?

2. Охарактеризуйте фактори ризику що впливають на психічний розвиток дошкільника, підлітка, дитини молодшого шкільного віку.

3. Які фактори є сприятливими для розвитку дошкільників, дітей молодшого шкільного віку, підлітків, юнаків?

4. Проаналізуйте цілі психодіагностичного дослідження дітей, підлітків та юнаків.

5. Якими факторами визначається обґрунтований вибір методів, що забезпечать ефективність психодіагностичного дослідження?

6. Проаналізуйте особливості психодіагностики дітей-дошкільників.

7. Обґрунтуйте необхідність психодіагностики готовності дітей до школи.

8. Зробіть порівняльну характеристику різних підходів до розуміння сутності і змісту психодіагностики готовності до школи.

9. Проаналізуйте особливості психодіагностики дітей молодшого шкільного віку.

10. Поясніть, у чому полягають обмеження при застосуванні особистісних тестів для дорослих людей у психодіагностиці дітей.

11. Охарактеризуйте особливості психодіагностики підлітків та юнаків.

12. Укажіть особливості психодіагностики дорослих людей.

Висновки

1. Психологічна служба системи освіти позиціонується як цілісна система з надання соціальної і психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу. Звідси – існує нагальна необхідність побудови єдиної нормативної системи науково-методичного забезпечення її працівників. Основою такої системи можуть бути циклограми, діагностичні мінімуми і алгоритми професійної діяльності у типових випадках надання допомоги

2. Надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги особистості, яка знаходиться у кризовій життєвій ситуації, має здійснюватись послідовно на основі проектно-технологічного підходу із застосуванням валідних і стандартизованих методів і методик та мати на меті відновлення (захист) психічного здоров'я і соціального благополуччя всіх учасників освітнього процесу